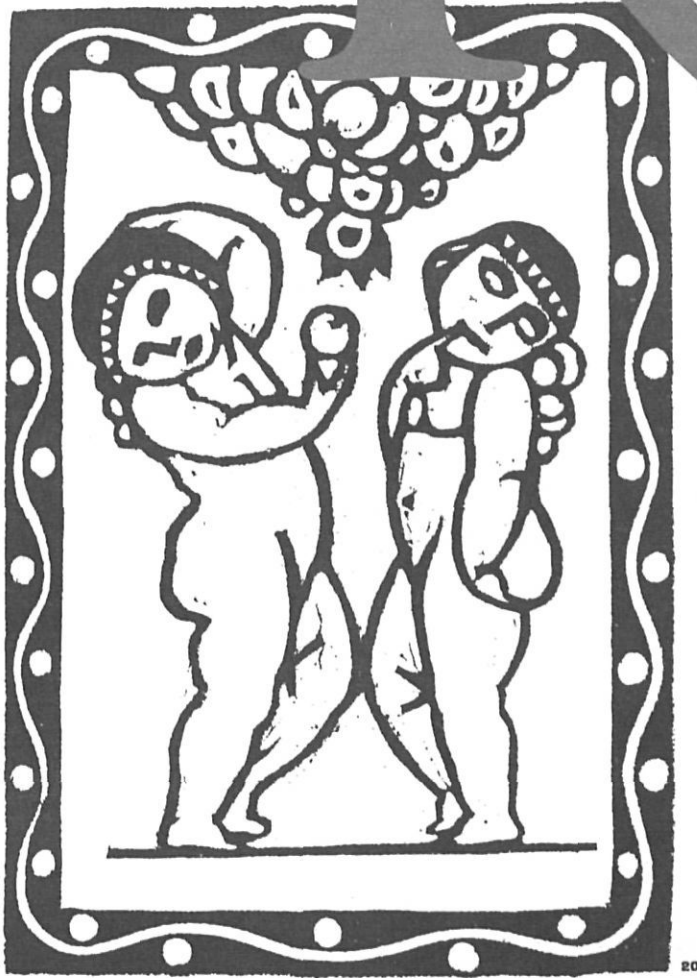

Fulls de la **R**evista

Il·lustracions de Fidel Aguilar

La melodia dels àngels

Jaume Reixach

Vint anys abans que se celebrés el controvertit Concili de Trento, el concili de l'anomenada Contrareforma, el pare del protestantisme, Martí Luter, va publicar un llibre singular; un llibre del qual gairebé no se'n parla perquè no és cap de les seves obres polèmiques. És un simple cançoner, el *Cançoner de Wittenberg*, una col·lecció d'himnes que reflecteix les seves dèries sobre la reforma cristiana que pretenia dur a terme. Segons paraules del propi Luter, el cançoner va ser creat *per tal que els joves es familiaritzessin amb el món espiritual, amb la contemplació, i oblidessin la frivolitat de la vida*. La frivolitat de la vida ja era prou present a les cançons d'amor de l'època.

Què pensaria l'il·lustre reformador de l'èxit que està obtenint avui entre la gent jove el cant gregorià? Significa que el jovent s'ha espiritualitzat, tal com ell pretenia, o bé tot el contrari: que fins i tot el cant gregorià –en aquest últim quart de segle– s'ha frivoltitzat?

Fa de mal dir. No és fàcil donar una resposta a aquests interrogants. D'altra banda, no hi ha res a la vida que sigui del tot fortuït. Tot té una causa, una justificació. A primer cop d'ull, diries que les coses succeeixen per atzar, però no és massa clar que sigui així. No hi posaria la mà al foc. Exemple: sense l'impacte renovador d'aquell llunyà *Cançoner de Wittenberg* potser avui no tindríem ni les *Cantates* ni els *Oratoris* de Bach, els dos monuments més representatius de l'espiritualitat del barroc. I de retop, com un efecte *boomerang* del puritanisme luterà, tampoc no tindríem les excel·lents polifonies de Palestrina. Els bisbes catòlics també s'atiparen del reguitzell de cançonetes profanes que s'havien anat introduint a la litúrgia. I a cuita-corrents cridaren els grans mestres de la polifonia, que entraren a l'Església Catòlica per la porta gran.

Tot té, com dèiem, una explicació. I les coses van més lligades entre si del que sembla. No sabria dir les causes que justifiquen aquest retorn a la música gregoriana, que, dit sigui de passada, sempre ha tingut adeptes, però ningú no imaginava que podria experimentar aquest *boom* d'ara; ni sé tampoc cap on porta, aquest corrent, però sé que no és del tot gratuït; hi deu haver alguna explicació. Potser són coses de la fi de segle. Els canvis de mil·lenni solen ser plens de sorpreses. No deixa de ser una sorpresa que el cant gregorià figure a la llista dels èxits més venuts de la música *pop*. És una de les moltes paradoxes del nostre temps.

El cant gregorià és el cant monàstic per excel·lència. Asseure's a l'ombra d'un claustre romànic i escoltar les veus dels monjos que, de la capella estant, van cantussejant els salms, és un plaer diví. No m'estranya que, gràcies a la indústria del disc compacte, tanta gent s'hagi afecionat a escoltar els monjos. Canten com els àngels.

Avesats a la sofisticació, gairebé havíem oblidat la meravellosa simplicitat del cant gregorià. Es tracta de música monofònica, sense acompanyament; música alada, capaç d'enlairar-se com una espiral

cap a l'infinit. Si s'escolta a l'interior d'una catedral gòtica, fa l'efecte que la melodia, talment un ocell, remunta cap als vitralls de colors cercant una sortida.

No hi ha dubte que el cant gregorià és una de les majors contribucions que el cristianisme occidental ha fet a la cultura humana. El nom –*gregorià*– és un homenatge al papa Gregori, anomenat el Gran (590-604), que en fou el promotor i el virtual compilador, tot i que ell no va compondre personalment cap melodia. Però ha passat a la història, entre altres coses, per haver instituït el cant gregorià.

Sembla ser que Gregori va arribar a papa per aclamació. Aclamació conjunta, segons costum de l'època, del senat, el clericat i el poble romà. Però ell, pel que en sabem, defugia de ser-ne. En canvi, ha estat un dels millors papes que ha tingut l'església. Va ser el gran arquitecte de la reforma medieval.

Gregori era del parer que la música sense paraulas no afavoria la devoció. Un decret de l'any 595, signat per ell, mana que els diaques cantin únicament l'Evangelí, en lloc de distreure el personal amb filigranes vocals sense contingut.

La seva màxima aspiració no era altra que unificar la litúrgia. Aconseguir que la Paraula –proclamada, predicada o bé cantada– unís els fidels. Va manar que el baix clericat es fes càrrec de la part musical dels oficis divins, mentre que l'alt clericat s'encarregaria de la part sacramental. Amb aquesta distribució de feines, a poc a poc es va anar formant un cor de cantors professionals, la famosa *schola cantorum romana*. En el segle IX ja existeix un «corpus» uniformitzat de cants d'església, que rep el nom de «cantoral gregorià», en honor del papa Gregori, que ja era venerat com a «sant».

El *cantoral gregorià* va seguint l'any litúrgic. Els temes es van repetint: *kyries*, *graduals*, *antífoes*..., però les melodies no són mai les mateixes. La varietat és immensa. Tan sols de l'*Agnus Dei*, el cant que precedeix la comunió, s'han destriat 267 melodies diferents. Això dóna una idea de la riquesa del mal anomenat «cant pla». El cant gregorià no s'ha de confondre amb el «cant pla». No és un simple recitat. Tanmateix l'equívoc té una explicació. Amb el pas del temps, molts dels cants gregorians primigenis han estat barroerament mutilats o simplificats. A vegades amb l'exclusiva finalitat de facilitar l'acompanyament de l'orgue.

És una llàstima, perquè el cant gregorià no necessita l'ajuda d'instruments musicals. Necessita únicament la veu humana, nua. I és precisament aquesta nuesa allò que et fa pessigolles a l'ànima.

Resulta força curiós saber què han dit els pares de l'Església respecte al cant a la litúrgia sagrada. Sant Tomàs d'Aquino, per exemple, sostenia que els instruments musicals n'havien de ser bescantats, «ja que –deia– tenen forma corporal i distreuen la ment; poden induir cap al plaer carnal». Per tant, «la seva utilització –concloïa– és imprudent i l'Església fa bé de refusar-los; d'aquesta manera és més fàcil que la congregació lloï Déu, tot oblidant-se dels assumptes carnals».

Des d'aquesta perspectiva teològica, que el propi sant Tomàs avala, el cant gregorià es converteix en l'expressió més concordant de l'harmonia que hi ha d'haver entre espiritualitat i litúrgia. Dues realitats que no sempre es donen amigablement la mà. En canvi, quan s'agermanen, el resultat és perfecte. És aleshores que té sentit la cèlebre frase de sant Agustí: «Qui prega cantant, prega dos cops». Però si espiritualitat i litúrgia es barallen, cosa que succeeix sovint, el cant que en resulta sol fer vàlida una altra dita, aquesta d'encuny popular: «brams d'ase no arriben al cel».

El cant gregorià, com qualsevol altra realitat humana, també ha sofert l'erosió el temps. Ara assistim a una frenètica divulgació, però fins fa ben poc assistíem a la degradació i l'oblit.

Molta gent pensa que la recuperació actual és obra dels monjos del monestir de Silos, però no és així. Ve de més lluny. Els monjos de Silos han estat instrumentalitzats per una multinacional discogràfica que ha sabut col·locar el cant gregorià a les llistes de supervendes, costat per costat dels darrers èxits de la música *pop-rock*. Però quasi tots els monjos que varen intervenir en l'enregistrament d'aquestes melodies gregorianes han passat a millor vida. Són morts. El disc compacte que s'ha enfilat als primers llocs del *hit parade* és un *remake* d'antigues gravacions, que els experts ja coneixien, però que el gran públic desconeixia per complet.

No; si avui podem gaudir a plaer de la música gregoriana és gràcies als monjos de l'abadia de Solesmes, que ja en el 1889 començaren les tasques de recuperació. Exhumaren vells pergamins i tragueren de l'oblit antics cantorals. L'any 1903 la feina de recerca es donà per enllestida. El papa, Pius X, bon coneixedor de la música sagrada, en tingué una bona alegria. L'ús litúrgic del cant gregorià fou fixat en una encíclica, *Motu Proprio*, que redactà ell personalment. Tant el llatí com el gregorià esdevingueren preceptius a la litúrgia. Aquest precepte, tanmateix, va ser abolit pel Concili Vaticà II (1962-1965), que va decantar la balança cap el cant popular i va substituir el llatí per les llengües vernàcles.

Pel que fa a l'origen del cant gregorià, els experts en la matèria no s'acaben de posar d'acord, però tots els arguments apunten en la mateixa direcció. Retrocedint en el temps, hi hauria –sembla– una línia que va de sant Ambrós a Boeci, i de Boeci als cants bíblics hebreus.

El punt d'arrencada, doncs, és la Bíblia. El salteri i els himnes de lloança a Déu sempre han estat recitats en veu alta o cantats. El mateix evangeli ens diu que Jesús, durant l'últim sopar, acompanyat dels seus deixebles, va entonar un «himne» d'acció de gràcies a Déu.

I bé, com que els primers cristians no eren sinó jueus batejats, varen adaptar les melodies dels oficis hebreus al nou ritual cristià. En els oficis hebreus, com és sabut, els salms de David hi juguen un paper destacat. Així mateix, la pauta que vertebra el rés de les hores canòniques dels monjos no és altra que els salms. I heus aquí que els accents de la monòdia jueva (els jueus més que cantar, reciten) es convertiren més tard en els «*neumes*» del cant gregorià.

Una bona part dels himnes de l'ofici religiós dels monjos és atribuïda a sant Ambrós, bisbe de Milà. Per exemple, el «*Te Deum, laudamus*», l'himne d'acció de gràcies més emblemàtic. Diuen que el mateix Ambrós, exultant, va improvisar-lo el dia que sant Agustí va rebre el baptisme. La conversió del gran Agustí, més tard bisbe d'Hipona, va ser un motiu de joia per tota l'Església. No és gens estrany que el bisbe de Milà, que tenia ànima de poeta, exterioritzés la seva alegria amb un himne d'acció de gràcies. Aquest himne, precisament, s'ha convertit en el cant de les grans solemnitats. Els polifonistes del barroc el tenien en gran estima. És l'himne que el rei en persona els solia encarregar quan calia celebrar una victòria.

Abans que sant Ambrós, però, Boeci ja havia fet importants contribucions a la música sagrada. Va fixar les bases matemàtiques que donarien peu al pentagrama musical. Estem parlant de les *beceroles*: any 505. Boeci és, amb tota probabilitat, el creador de la teoria musical a Occident. Sabem que havia traduït obres de Pitàgores, de Plató i de Nicòmac. Coneixia, per tant, què pensaven els grecs de la música en general. Fou el primer que va aparellar educació musical i moralitat. Tenia la convicció que l'ànima de l'univers és musical. I així ho donà a entendre en els seus escrits, entre els quals el cèlebre *De consolacione philosophiae*.

Que la música amanseix les feres és cosa que s'ha dit sempre. Però els pensadors cristians han anat més enllà. han enaltit el cant

com la millor manera de relacionar-se amb Déu. Sant Pau ja aconsellava a les primeres comunitats de creients que estiguessin sempre contentes, agraint a Déu els favors rebuts «amb salms, himnes i cants espirituals».

Potser per això, per totes aquestes virtuts, el cant litúrgic no és gens aliè a la història dels grans conversos, com ara el ja esmentat sant Agustí. Ell mateix ens explica a les seves *Confessions* que vessava llàgrimes d'emoció cada vegada que entrava a la catedral de Milà i escoltava els himnes ambrosians. Més tard escriuria aquesta apologia del cant litúrgic: «Té la virtut de calmar la luxúria de la carn, de foratigar els mals pensaments i servir de rosada a l'ànima. El guerrer es torna piadós; és el millor unguent per a les ferides de l'ànima, les ferides que inevitablement rebem en la batalla de la vida».

Però no cal anar tan lluny. El poeta i dramaturg francès Paul Claudel, que morí a París el 1955, ens explica que un bon dia, escoltant el cant del *Magnificat* a la catedral de Notre-Dame, va

sentir el mateix impacte emocional que sant Agustí a la catedral de Milà, a gairebé quinze segles de distància. Claudel, segons ens diu ell mateix, havia perdut la fe per la influència de les lectures de Renan. I la recobrà el Nadal de 1886 tot escoltant el *Magnificat*, himne litúrgic dedicat a la Mare de Déu. Aquest fet –ho subratllen tots els crítics– va condicionar fortament la seva obra literària.

És evident que la música, en termes generals, juga un paper important en les nostres vides. Només cal veure la influència del *rock* en els adolescents. És força probable, doncs, que la música espiritual ens pugui influir positivament. Benvinguda sigui la moda d'escoltar cant gregorià. Això no obstant, jo descartaria escoltar-la a les discoteques; no em sembla el lloc més idoni. Personalment aconsellaria –els qui encara no la coneixen– d'escoltar-la a casa, amb tranquil·litat i silenci. La sensació de pau i benestar que s'experimenta és tan immediata com impagable. I ja no dic, si un dia s'escau, de poder-la escoltar en directe en qualsevol dels nostres monestirs. Aleshores sí que el cant gregorià us semblarà la melodia dels àngels. No en tinc cap dubte.